

# **goudsblom, elias en de pretenties van een perspectief**

Louis Boon

In A.S.T. I,3 , schreef ik een stukje, waarin ik enige kritische kanttekeningen plaatste bij de 'Balans in de sociologie'. Kort samengevat kwamen deze neer op het volgende:

1. Goudsblom zegt dat hij vanuit de vier criteria precisie, systematiek, reikwijdte en relevantie de sociologie kritisch doorlicht, terwijl hij evenzeer drie andere criteria gebruikt: statisch, abstract en dichotomiserend.
2. Goudsbloms ideeën worden gekenmerkt door vaagheid en dubbelzinnigheid. Met name geldt dit voor het begrip ontwikkeling.
3. Goudsblom is een essentialist.
4. De Balans heeft een sterk sociologistische inslag in zijn reactie (A.S.T. I,4 pag.152 e.v.) gaat hij op deze punten in en volgens hem zit ik er geheel en al naast. Hieronder wil ik daarom nog eens terugkomen op deze punten, mede aan de hand van enig werk van Elias(1).

I Goudsblom is zeer duidelijk in zijn voorkeur voor het perspectief van Elias. Zonder de laatste zou de Balans nooit geschreven zijn (Balans pag.11). Elias weet Marx, Weber en Freud 'te verwerken in een meeromvattend paradigma dat de studie van samenlevingsprocessen op een hoger plan kan brengen'(2). Goudsbloms bewondering voor het werk van Elias gaat m.i. zo ver dat hij ook de feilen er van overneemt. Dat geldt voor de vaagheid, het essentialisme en het sociologisme. De termen statisch, abstract en dichotomiserend figureren uitgebreid in Elias' kritiek op 'traditionele' denkwijzen. Bij Elias wordt daar dan nog aan toegevoegd het in sterke mate karikatureren en trivialisieren van concurrerende gezichtspunten en tradities. Dat laatste maakt vooral, voor mij althans, Elias schier onleesbaar. De boudheid en stelligheid waarmee hij tegen alternatieve benaderingen van leer trekt staat meestal in geen enkele verhouding tot zijn kennis van zaken op het betreffende terrein.

Wat Elias betreft wil ik voornamelijk stelling nemen met betrekking tot een drietal artikelen(3). Een reden daarvoor is dat daarin al genoeg te bekritisieren valt. Verder betreft het hier recent werk. Daarnaast worden er methodologische en ken-theoretische problemen in aangesneden en mijn kritiek op de Balans lag binnen hetzelfde gebied. Tenslotte geloof ik dat zij representatief geacht mogen worden voor Elias' werkwijze. Wat hij in deze artikelen zegt over wetenschapstheorie is

van hetzelfde niveau als wat hij bijv. in 'Sociologie en Geschiedenis' zegt over historici.

Tegen deze achtergrond heb ik mij de vrijheid veroorloofd om heen en weer te pendelen tussen Goudsblom en Elias. In paragraaf II wil ik ingaan op Elias' kennisopvatting. In III en IV komt de vaagheid in begripsbepaling bij Goudsblom en Elias aan de orde. Paragraaf V handelt over Elias' tactiek van de trivialisering en over zijn en Goudsblom's essentialisme. Ten slotte komt in VI het sociologisme aan bod.

- II Elias onderscheidt twee benaderingen van de kennis: een sociologisch relativistische en een filosofisch absolutistische. De laatste gaat uit van het begrip 'waarheid' en streeft absolute zekerheid na. De filosofie zou slechts twee statische categorieën hanteren: waarheid en onwaarheid. Dat komt omdat zij nog steeds onder de invloed verkeert van de Newtoniaanse natuurkunde. In laatste instantie is het een theologisch residu (op.cit. 370). De eerste benadering ziet kennis als bepaald door groepsbelangen en ontdaan van elke notie van vooruitgang. (SOK, pag.361 en 159). Beide benaderingen zijn bevangen in dogma's.

Het zal geen verbazing wekken dat Elias een nieuw perspectief ontwikkelt. 'Thus while 'proof of absolute and final truth' in the pursuit of scientific knowledge is a tempting but wholly fictitious ideal, criteria of advances of knowledge have been and are widely used in the scientific pursuit of new knowledge and can be determined with a high degree of reliability' (op. cit. 358). Maar niet alleen de filosofie heeft deze vooruitgangscriteria over het hoofd gezien, ook de kennissociologie besteedt er geen aandacht aan en volhardt in haar relativisme. Met zijn spreekwoordelijke bescheidenheid zegt hij dan over de kennissociologen: 'They lack any theoretical paradigm of the dynamics of knowledge .... . It is for that reason that they are stuck in a relativistic trap from which one cannot escape unless one evolves a different, a more object-adequate paradigm -- a pardigm of the type briefly indicated here'. (ibidem). Waaruit bestaat dat paradigma dan wel? Het met zoveel aplomb als nieuw paradigma gekarakteriseerde perspectief bestaat uit niet meer dan Darwinistisch pragmatisme en een conceptueel continuum. Als motief (reason) voor het kennisproces noemt Elias het voordeel dat een kennisvoorsprong geeft aan samenlevingen in hun conflicten met elkaar. 'The fact that in many areas human knowledge progressed in the course of millennia in spite of all stagnations and regressions suggests that, in the long run advances in knowledge have a very considerable survival value' (op.cit.169). Dit kan nauwelijks serieus als een theorie over de vooruitgang der kennis bedoeld zijn om de simpele reden dat in de geciteerde uitspraak vooruitgang in de kennis als gegeven verondersteld wordt(4). Ook historisch lijkt het mij echter een twijfelachtige bewering.

Zeker wat betreft de wetenschap. De natuurwetenschap is tot het eind van de 19e eeuw nauwelijks van praktisch nut geweest en had dus een corresponderend geringe 'survival value'. Desondanks ontwikkelde zij zich. Van de wetenschap die het eerst theoretisch van de grond kwam, de astronomie, kan men nauwelijks beweren dat zij in de conflicten tussen mensen onderling van groot nut is geweest.

Vooruitgang zet Elias vervolgens af op een continuum, waarvan de ene pool gevormd wordt door zelfervaring en zelfweergave en de andere door weergave en ervaring van objecten. De eerste pool kenmerkt zich door een grote mate van emotionele betrokkenheid en fantasie, de andere kant door een grote mate van realiteits inhoud en distantie (op.cit.pag. 162). Ten allen tijde zijn beide polen in concrete menselijke kennis vertegenwoordigd. De eerste aanvankelijk meer dan de tweede. In het geval van kennis van de natuur is de balans doorgeslagen naar de object-georiënteerde zijde (op.cit.pag. 359). Zou het toeval zijn dat in het geval van de kosmologie (ibidem) Elias de balans naar de object-zijde laat doorslaan bij Kopernicus? Is het toeval dat Elias exact op het punt waar de gehele Westerse cultuur goed laat overgaan in beter, het object het laat winnen van de fantasie?(5).

Natuurlijk niet. Met de nieuwe 'continuum-theorie' trekt Elias een even discrete scheidslijn als de traditionele visies deden. De waterscheiding is bovendien nog dezelfde ook. Daaruit blijkt ook meteen dat hij niets nieuws heeft toegevoegd. Tegelijkertijd gaat hij voorbij aan het meest wezenlijke probleem dat met de notie van de groei van de kennis is verbonden. Hoe immers weten we dat dáár de scheidslijn ligt. Waarom niet al bij Ptolomeus of Oresme, of pas bij Newton of zelfs Einstein? Elias' nieuwe perspectief op de groei van de kennis is niet meer dan een emphatische bevestiging van de heersende opinie. Waar hij omheen loopt is de kwestie van concrete criteria van vooruitgang. Hij noemt er niet een. 'Object adequacy' is een definitie van goede of betere kennis, geen methodologisch criterium. Elias doet geen enkel zinvol voorstel waarmee wij zouden kunnen gissen (zekerweten is er natuurlijk nooit bij) wat als verbeteringen in de kennis zouden kunnen gelden.

III Ook deze definitie van goede of betere kennis is uiterst slordig. Nergens wordt zij expliciet gegeven. De lezer moet haar met stukjes en beetjes uit de tekst zien op te vissen. Definieren doet men nu eenmaal zelden in het Elias-perspectief. Van het kernbegrip 'ontwikkeling' vindt men nergens bij Elias een definitie. Ook Goudsblom acht het niet nodig om er in de 'Balans' een heldere omschrijving van te geven. Of acht men 'gestructureerde veranderingen' een voldoende omschrijving? Wat is echter een 'structuur'? Die vraag leidt direct naar de onduidelijke rol die algemene uitspraken spelen bij Elias en Goudsblom. Ik geloof niet dat structuren te definiëren

zijn zonder gebruik te maken van algemene uitspraken. Wat Goudsblom en Elias ook mogen zeggen, een structuur is, wat algemeen is, wat de particuliere figuraties overstijgt. In zijn artikel 'The sciences: towards a theory' neemt Elias expliciet stelling met betrekking tot wetten, structuren en regelmatigheden. De wetenschapstheorie, zo stelt hij, wordt gedomineerd door het Newtoniaanse idee dat de speurtocht naar algemene, eeuwige wetten het doel van de wetenschap is: 'They continue to regard laws as the principle and perhaps as the only possible symbolic representation of regularities or connections between events' (pag. 23). In de biologie en sociale wetenschappen die zich met een ander niveau van integratie bezighouden dan met het laagste organisatie-niveau waar de natuurkunde zich op betreft, spelen wetten een zeer ondergeschikte rol. Hier gaat het om het bouwen van 'stereo modellen van een drie- en vier-dimensionele aard' (pag. 27). Elias' discussie van wetten is daarom zo verwarrend, omdat hij bij voortduring twee geheel onderscheiden zaken vereenzelvigt: reductie en regelmatigheden; het streven naar reductie van het ene onderzoekgebied tot het andere, of van de ene theorie tot de andere, b.v. de afleiding van biologische theorieën uit natuurkundige, dat is een streven dat nog steeds (en terecht) krachtig is onder wetenschappers. Het is echter zeker geen dogma, noch van wetenschappers, noch van wetenschapstheoretici. Wat Elias doet is uit de stelling, dat reductie niet persé zaligmakend is, afleiden dat in niet-gereduceerde wetenschappen als de biologie, wetten en regelmatigheden een ondergeschikte rol spelen. Maar dat hoeft niet. Zelfs niet-gereduceerde functionele samenhangen binnen een figuratie van elementen, moeten een zekere algemeenheid, wetmatigheid hebben, wil tenminste de 'structurele' theorie ervan verklaringskracht hebben. Waren immers structuren volstrekt uniek voor één figuratie, dan zouden uitspraken erover ontoetsbaar zijn. Er zouden geen onafhankelijke bewijzen verzameld kunnen worden. Zelfs een streng bewijs van de onmogelijkheid van reductie bewijst nog niet dat wetten ondergeschikt zijn.

Laten we de gevolgen van deze verwarring bekijken aan de hand van een concreet voorbeeld: de ontdekking van de structuur van het DNA. In Elias' weergave van deze ontdekking (T.T. pag. 34 en 37 e.v.) suggereert hij dat wetten, die door hem geassocieerd worden met twee-dimensionele modellen ('planar theories') slechts een noodzakelijk hulpmiddel zijn voor de bouw van drie-dimensionele modellen (structures). Kennis van wetten speelde daarom voor Elias de rol van hulpmiddel bij de ontdekking van het DNA-model. Deze ontdekking wordt door Elias gezien als een overwinning van het anti-reductionisme. Het vreemde van deze stelling is echter dat de ontdekking van de structuur van het DNA een opleving van het reductionisme in de biologie teweeg heeft gebracht (6). De wetenschappers die een rol speelden bij deze ontdekking, zoals Pauling,

Donahue, Crick en Watson, waren er van overtuigd dat alleen de quantum-mechanica een bevredigende verklaring kon geven van de chemie en dat deze laatste wetenschap in staat moest zijn om biologische principes te verklaren. Men wilde bijv. geen andere krachten meer toelaten tussen moleculen, dan die welke door de natuurkunde werden gesanctioneerd. Zulke eisen leidden tot de invoering van preciese quantitative technieken. Voor Elias kan men uit lager liggende niveaus niets leren over de biologische functies van het DNA; voor hem hoeft het model slechts in 'overeenstemming te zijn' met de onderliggende wetenschappen. Wanneer Crick echter van de verklaring van de biologie door de onderliggende niveaus spreekt, dan bedoelt hij met verklaring meer dan 'in overeenstemming zijn met'. De these van de moderne moleculaire biologie is juist dat we in het proces van quantificering en physicalisering meer leren over de biologische aspecten (7). Elias' reconstructie van de ontdekking van de structuur van het DNA is dan ook een overdrijving, een overdrijving die het gevolg is van zijn ongekwalificeerd anti-reductionisme.

Maar zelfs als zijn ideeën hier juist zouden zijn, dan nog is het onderscheid tussen Newtoniaanse wetten en drie-dimensionele structuren arbitrair. Immers met dezelfde argumenten die Elias gebruikt (op.cit. pag. 37) zou men dan vol kunnen houden dat ook Newtonianen alleen in wetten geïnteresseerd zijn omdat die ons in staat stellen om een adequaat 'drie-dimensioneel' beeld te geven van ons zonnestelsel. Ook daar staat de analyse in dienst van de synthese, zoals Elias dat uitdrukt.

Ondanks de verbale bezweringen van het spook der regelmatigheden, komt Elias niet om het begrip heen. Ondanks zijn beweringen dat men in de sociale wetenschappen van geheel andere vormen van samenhang uitgaat, valt hij in de praktijk terug op traditionele 'wetten'. Het monopolie mechanisme uit 'Über den Prozess der Zivilisation', waarvan Elias de 'Gesetzlichkeit' expliciet noemt, kan hier als voorbeeld dienen (8). Hij formuleert dit mechanisme als volgt:

'Wenn in einer grösseren gesellschaftlichen Einheit viele der kleineren gesellschaftlichen Einheiten, die die Grössere durch ihre Interdependenz bilden, relativ gleiche, gesellschaftliche Stärke haben und dementsprechend frei -ungehindert durch schon vorhandene Monopole- mit einander um Chancen der gesellschaftlichen Stärke konkurrieren können, also vor Allem um Subsistenz- und Produktionsmittel, dann besteht eine sehr grosse Wahrscheinlichkeit dafür, dass einige siegen, andere unterliegen und dass als Folge davon nach und nach immer weniger über immer mehr Chancen verfügen, dass immer mehr aus dem Konkurrenzkampf ausscheiden müssen und in direkte oder indirekte Abhängigkeit von einer immer kleineren Anzahl geraten'.

Is er enig opzicht waarin dit 'mechanisme' van andere 'wetten' of algemene uitspraken verschilt? Is dit iets nieuws? Het verschilt niet alleen in genen dele qua vorm van wat traditioneel een regelmatigheid wordt genoemd, het verschilt daarnaast in geen enkel opzicht van alle meer triviale sociologische wetten. Goudsblom had zich, toen hij de trivialiteit van sociologische wetten wilde aantonen (Balans, pag. 26-28 en 52) niet tot Zetterberg hoeven te wenden. Hij had dichter bij huis terecht gekund.

Nog een meer specifieke opmerking over dit mechanisme. Een van Goudsbloms bezwaren tegen wetten is de 'ceteris paribus' clause die er aan vast zit. Dat is uiteraard ook hier weer het geval. Wat hij op pag. 79, van de Balans schrijft over de ceteris paribus clause is zo van toepassing op het monopolie mechanisme. Een concreet voorbeeld van een ceteris paribus clause voor het mechanisme van Elias is, dat de defensieve wapentechnologie niet superieur mag zijn aan de offensieve. Was dat het geval dan zou de concurrentie niet van de grond kunnen komen, omdat de aanvankelijke eenheden elkaar niet kunnen opslokken. Dat was in de Middeleeuwen bv. een tijd lang het geval (9).

Ik wil dit gegeven hier niet gebruiken om Elias te bekritisieren, maar om aan te tonen dat Goudsbloms afwijzing van ceteris paribus clauses onjuist is. Die kunnen immers als motor voor onderzoek fungeren. Zij stimuleren ons om uit te zoeken welke factoren invloed hebben. Onderzoek daarnaar kan ons laten zien hoe een wet als een idealisering kan functioneren; waarom hij slechts in bepaalde gevallen en tot op zekere hoogte opgaat.

Ik schreef (A.S.T., I,3, pag. 107) dat het ontwikkelingsperspectief inhoudelijk leeg blijft zolang een specificatie op theoretisch niveau van de concrete aard van ontwikkeling achterwege blijft. Goudsblom vindt dat wat hij over ontwikkelings-tempi schreef in de Balans (pag. 113-117) al specifiek genoeg (A.S.T. I,4, pag. 153). De desbetreffende passages geven echter in geen enkel opzicht een specificatie van ontwikkeling. Al wat men er vindt is de stelling dat niet alles even snel verandert. Een van de ideeën van paradigmatische betekenis, die Goudsblom bij Elias heeft gevonden is de volgende: 'Sociale figuraties dragen een procesmatig karakter'(10). Een dergelijke bewering is m.i. inhoudsloos. Zij bevindt zich in de categorie: 'Hemellichamen bewegen'. Had Kopernicus dat gezegd, zou zijn werk dan van 'paradigmatische betekenis' geacht worden?

- IV Een ding is duidelijk: Elias definieert zelden of nooit en springt uiterst slordig met zijn begripsbepalingen om. Of het nu gaat om 'object-adequacy', regelmatigheden, structuren of ontwikkeling, duidelijkheid in betekenis is wel het laatste wat men bij hem aantreft. Ook Goudsblom springt losjes om met termen, hetgeen voor iemand die pleit voor een zeer nauwkeurig omgaan met woorden (Balans, pag. 85) op zijn zachtst gezegd

bevreemdend is. Dat brengt ons op de rol die de vier criteria spelen in de Balans.

Over tenminste één ding waren alle recensenten van de Balans het eens: Goudsblom waardeert de sociologie vanuit de vier kenmerken precisie, systematiek, reikwijdte en relevantie. Dat die vier in Goudsbloms boek geen enkele rol spelen zou ik niet durven te beweren. Ik geloof daarnaast echter dat het door mij gesignaleerde drietal (statistisch, abstract en dichotomiserend) een even grote rol speelt.

Goudsblom schrijft, dat geen van de drie door mij als belangrijke uitgangspunten voor Goudsbloms kritiek op de sociologie geachte begrippen in het register van de Balans voorkomt (A.S.T. I,4, pag. 152). Dit wijst er volgens hem op dat zij in zijn betoog niet zo'n grote rol spelen. Dat een term niet in het register voorkomt hoeft m.i. niet veel te betekenen. Ook de term sociologie komt niet in het register van de Balans voor. De aanhalingstekens rond de zin waarmee ik mijn bespreking van de Balans begon, kunnen, zo moet ik toegeven, verwarrend gewerkt hebben. (Het betrof hier echter geen citaat van Goudsblom). De drie termen komen inderdaad nergens zó voor (11). Toch geloof ik dat zij in het boek een belangrijke rol spelen.

Ten eerste springt Goudsblom typisch Eliasiaans nogal losjes om met zijn vier criteria. Een eenduidige specificatie laat hij achterwege, een punt dat Van Heerikhuizen zelfs als een positieve eigenschap van het boek lijkt te beschouwen (A.S.T., I,4, pag 98). Zo gebruikt hij de term 'precisie' op een dubbelzinnige manier. Soms bedoelt hij er validiteit mee (Balans, pag.17: nauwkeurig observeren wat er gebeurt, en pag. 54). Dan weer duidt het op uitspraken over bijzondere gebeurtenissen versus algemene uitspraken (op.cit. pag. 40). Dan weer op een schijnbare (cijfermatige) exactheid, die invaliditeit versluiert. Met het begrip systematiek is het niet veel anders gesteld. Vergeefs zoekt men naar een verhelderende explicatie van deze term. Hij schrijft: 'Met behulp van termen als orde, proces, structuur, samenhang, relatie trachten we aan te geven dat bepaalde gebeurtenissen met elkaar verbonden zijn'(op.cit. pag. 59). De genoemde termen zijn echter stuk voor stuk even problematisch als de uitdrukking systematiek. Statistische correlaties, wetten, deterministische oorzaak-gevolg-relaties? Het criterium reikwijdte werkt in zoverre dubbelzinnig dat Goudsblom er soms het omvatten van zoveel mogelijk aspecten van het menselijk samenleven mee bedoelt, maar op andere plaatsen reikwijdte naar de universaliteit van een paar eigenschappen laat verwijzen. Als de vier criteria de ruggegraat van het boek gevormd zouden hebben had ik toch een iets preciesere begripsbepaling verwacht.

Ten tweede. In de hoofdstukken waarvan de titel door telkens een van de vier criteria gevormd wordt, passeert de traditionele sociologie de revue. Theorieën verschijnen er als precies, maar niet systematisch, als relevant, maar niet precies, etc..

In het positieve gedeelte, daar waar het alternatieve Elias-Goudsblom perspectief uiteen wordt gezet, zou men dan verwachten dat de euvelen van het verleden verholpen worden. Nergens echter argumenteert Goudsblom dat zijn eigen ideeën precieser, systematischer, meeromvattend en relevanter zijn dan de traditionele. Bij het ontwikkelen van zijn eigen perspectief, waarmee hij zich bij het wegen van sociologische theorieën bezig houdt, spelen de criteria een ondergeschikte rol. Wel zet hij zich voortdurend af tegen het statische en abstracte karakter van sociologische begrippen. Zijn definitie van de sociologie wordt bijv. expliciet in een polemiek met abstracte definities ingevoerd.

- V Als er iets is waarvan Elias een karikatuur maakt dan is het wel de filosofie. Telkens als Elias er aan raakt, dan verschijnt er een travestie van wat zelfs op een oppervlakkig niveau filosofie genoemd kan worden (12). Laten we daar eens een paar voorbeelden van bekijken.

Zo zegt Elias over de filosofie, dat wanneer die zich op kennis betreft, zij alleen wetenschappelijke kennis van de natuur in ogenschouw neemt voor haar stellingen (SOK. pag. 356). Wie een inleiding in de ken-theorie doorleest zal getroffen worden door het tegendeel; bijna uitsluitend voorbeelden van praktische kennis uit het dagelijks leven spelen in de meeste uiteenzettingen over kennis een rol. Heeft Elias nooit gehoord van de Hermeneutiek, waar allesbehalve kennis van de natuur het object van reflectie is. Heeft hij nooit vernomen dat een van de grootste bezwaren, die tegen de analytische 'ordinary language philosophy' zijn ingebracht, precies het gebrek aan reflectie op de wetenschap is?

Een tweede voorbeeld: De wetenschapstheorie gaat uit van het begrip absolute waarheid en gelooft dat het doel van het kennisproces absoluut zekere kennis is. Zij volhardt in Newtoniaanse beginselen en vertegenwoordigt een overblijfsel uit de dogmatische periode (SOK, pag. 156). Het fallibilisme -het idee dat alle kennis feilbaar is en dat waarheid en zekerheid dus onbereikbaar zijn in de praktijk- werd reeds in de 19e eeuw op systematische manier ontwikkeld door denkers als Peirce, Boltzman en Mill. Sinds Popper is er geen enkele wetenschapstheoreticus meer geweest die het fallibilisme voor de wetenschap in twijfel trekt. Toch doet Elias alsof hij er de uitvinder van is.

Laat men nu niet beweren dat Elias vanuit zijn geloof in het generatiesomspannende kennisproces individuele bijdragen, referenties naar specifieke auteurs die aan hem vooraf zijn gegaan, niet van belang vindt. Zo gauw hij namelijk kritiek heeft op een benadering, haast hij zich om te vermelden dat aan de desbetreffende benadering niets nieuws is. Dan weet hij plotseling de traditionele auteurs wel te vinden (13).

Tenslotte wil ik wijzen op de stuitendste onder alle karikatu-

ren: dat de filosofie in haar ken-theorie uitgaat van een abstract, imaginair en alleenstaand individu en de sociale natuur van de kennis over het hoofd ziet. Als Goudsblom wil weten waar in de Elias-traditie 'abstract' een scheldwoord is, dan kan hij terecht bij alle passages waarin de filosofische ken-theorie wordt 'weergegeven'. Telkens vindt men daar ook de karakteristieke gevolgtrekking dat wie over 'de mens' praat daarmee het bestaan van een abstract individu impliceert.

Hoewel Goudsblom zich impliciet noch expliciet een essentialist acht, gebruikt hij regelmatig formuleringen die kenmerkend zijn voor een essentialistische opvatting. Zo schrijft hij over 'Über den Prozess der Zivilisation': 'Het bizondere (van dit boek) is juist dat de ontwikkeling toont van ... structuren, met behulp van begrippen die een dynamisch karakter dragen'(14). In de Balans (pag. 104) komt zijn redenering neer op: We hebben altijd te maken met mensen in het meervoud en dus moeten we ook het grammaticale meervoud gebruiken. Wie gelooft dat meervoudigheid alleen door een grammaticaal meervoud kan worden uitgedrukt, of procesmatigheid alleen door dynamische begrippen, mag men gerust een essentialist noemen. Het zijn immers wendingen als die van de man die zich afvraagt waarom de engelse taal de wereld kan beschrijven en die dan tot de conclusie komt dat dit mogelijk is omdat de wereld intrinsiek Brits is.

VI In mijn bespreking van de Balans schreef ik dat het meest betreurenswaardige aspect ervan het sociologisme was. Goudsblom wil de verderfelijke consequentie ervan niet op mijn gezag aannemen. Vandaar dat ik er hier nog eens op terug kom met speciale aandacht voor Elias. Ik kan mij trouwens niet herinneren ergens gestaan te hebben op het kritisch-orginele karakter van wat ik over sociologisme schreef. Dat het sociologisme de wetenschapstheorie wil vervangen door de sociologie van de wetenschap en de ethiek door een sociologie van de waarden, wordt door Goudsblom betwijfeld (A.S.T., I, 4. pag. 154). Als Goudsblom zich afvraagt waar dergelijke dingen beweerd worden, dan kan het antwoord simpel zijn: Bij Elias, die enkele fraaie staaltjes van sociologisme weggeeft.

Wat schort er aan de traditionele wetenschapstheorie? Volgens Elias een hele boel, maar van het meeste belang is wel dat de filosofische wetenschapstheorie geen empirisch wetenschappelijk onderzoek doet naar de wetenschap. Men ontwikkelt geen empirisch wetenschappelijke theorie van de wetenschap. Deed men dat, dat zouden heel wat problemen zo uit de wereld zijn: 'If a theory of science were simply based on systematic scientific enquiries into sciences it would be easy enough to show what is wrong with the ... the fallacy that all abstractions are lawlike abstractions'(TT, pag.25) (15).

Een dergelijk pleidooi om de (normatieve) wetenschapstheorie

te vervangen door een empirische studie van wat wetenschap is of wat wetenschappers doen, noem ik sociologisme. De elementaire fout ervan is dat deze benadering het centrale probleem van de wetenschapstheorie (wat geldt als wetenschap) zelfs niet begrijpt. Zou dat de oorzaak zijn dat Elias in zijn artikel over de Lakatos-Kuhn discussie (TS) helemaal niet door heeft wat Lakatos bedoelt met waarden-gebonden historiographie, met normatieve reconstructie? Volgens Elias immers is dit niet alleen een relativistisch aspect in het denken van Lakatos; sterker nog. Als Lakatos het waarden-gebonden karakter van de wetenschapstheorie benadrukt, 'he evidently does it because he has in mind a hidden antagonist who stresses the non-normative, the totally value-free character of a theory and faced with such an opponent he would have a walk-over'. (TS, pag.29). Het motief achter deze stelling van Lakatos is m.a.w. dat hij er tegenstanders mee kan plat walsen in een discussie! Wat aan de orde is, is niet alleen de kwestie dat elke reconstructie van de geschiedenis van de wetenschap bekende data anders ordent. Het waarden-gebonden karakter zit nog dieper: in de definitie van wat om te beginnen als wetenschap geldt. Aan welke standaarden of normen moet kennis voldoen om als wetenschap te kunnen gelden. Niet alles, wat onder de naam wetenschap passeert, is het ook. 'Christian science' is, ondanks de naam, geen wetenschap. Een definitie van wat wetenschap is, waardeert een reeks normen, en alles, wat buiten haar omschrijving valt, is geen wetenschap. Daarnaast gaat het er om te onderscheiden tussen 'goede' en 'slechte' wetenschap. Wat als goed en wat als slecht geldt is echter geen empirische kwestie. Het wordt bepaald door de normen die men accepteert als leidraad voor wetenschappelijke activiteiten. Kern van de zaak is dat men dergelijke normen voorstelt, en niet empirisch vaststelt. Het is deze principiële 'onvolledigheid' van de wetenschapstheorie die door de sociologistische benadering wordt gemist.

Aan het waarden-probleem raakt Elias in deze context zijdelings. Volgens hem gaat het erom welke waarden in de wetenschap een rol spelen: heteronome of autonome, aan het kennisproces inherente, waarden (op.cit. pag.29). Hij geeft hierbij tegelijkertijd een bevestiging van het feit dat hij ook in de waarden-sfeer een sociologistisch perspectief hanteert. Als extraatje debiteert hij daarbij dan ook nog de absurditeit dat volgens Weber waarden geen enkele rol mogen spelen in de wetenschap (SOK, pag. 368). Het waarden-probleem wordt z.i. verduisterd doordat men niet vraagt welke waarden in de wetenschap een rol spelen (op.cit. pag. 369). De bestrijders van de waarden-vrijheid hebben voornamelijk politieke, subject-georiënteerde waarden op het oog. Hoewel zulke waarden in de wetenschap soms een rol spelen, zijn zij strikt onderworpen aan 'object-georiënteerde waarden'. De enig zinvolle manier om het waarden-probleem bij de kop te vatten is volgens Elias het stellen van vragen als: Wat voor soort waarden spelen in de wetenschap een

rol? Hoe verschillen ze van andere soorten waarden? In de hierboven weergegeven passage zijn naar mijn mening alle feilen van het sociologisme terug te vinden. Het onderscheid tussen subject- en object-georiënteerde waarden is immers zelf een duidelijk normatieve stellingname. Het kan nooit een onderscheid zijn dat als resultaat van een empirisch onderzoek naar de soorten waarden die in het politieke en het wetenschappelijke leven een rol spelen, omdat zonder onafhankelijke, principiële demarcatie-criteria voor de onderscheiden waarden een dergelijk onderzoek nooit meer kan reflecteren dan de apriori genomen beslissing om alle waarden uit de politieke sfeer subject-georiënteerd te noemen en alle waarden uit de wetenschappelijke sfeer object-georiënteerde. We kunnen de uitkomst van het onderzoek van Elias zo voorspellen, omdat al tevoren is besloten wat eruit moet komen. Men trachtte na te gaan onder welke omstandigheden Elias een waarde uit het politieke leven na een empirisch onderzoek als object-georiënteerd zou indelen, zonder het desbetreffende stuk politiek 'wetenschap' te noemen. Hoewel empirisch onderzoek naar waarden in de wetenschap ons kan verklaren waarom die en niet andere waarden gehanteerd worden door wetenschappers, kan zo'n onderzoek ons nimmer tonen dat zulke waarden ook gerechtvaardigd zijn. Pogingen om die vraag te beantwoorden zijn het object van een normatieve wetenschapstheorie.

Naast deze traditionele vormen van sociologisme lijden Elias' geschriften ook nog al eens aan een tweede meer vulgaire vorm van sociologisme: het reduceren van inhoudelijke argumenten tot expressies van groepsbelangen. Zo wordt het inhoudelijke debat tussen Lakatos en Kuhn over interne en externe geschiedschrijving gereduceerd tot een verdedigingsmanoeuvre tegenover het idee dat de economische basis de ideeële bovenbouw bepaalt. De deelnemers aan de discussie worden niet gemotiveerd door de behoefte om inhoudelijke problemen op te lossen. Het begrip interne geschiedschrijving is een uiting van groepsbelang. De boodschap is: 'We can do our own job, studying science either as historians or as philosophers quite independently of all those who study other aspects of societies' (TS, pag. 131). Bij de vraag hoe de geschiedenis van de wetenschap gereconstrueerd moet worden, vraagt Elias niet naar wie meer of minder gelijk heeft. Voor hem is het slechts een machtsstrijd om de bevestiging van de competentie van onderscheiden academische groepen (op.cit. pag. 120). Wanneer iemand een benadering onfilosofisch noemt heeft dat niet zozeer te maken met argumenten, maar met een poging om de autonomie van een traditie te beschermen. Het is een professionele ideologie (SOK, pag. 362). Zou de weigering van Elias om zich serieus op een probleem te betrekken misschien een persoonlijke ideologie zijn?

Tot slot meen ik niet alleen te willen dat Elias op geen enkele manier een bijdrage levert in het probleemgebied van kennis en wetenschap, maar ook dat hij dat in feite nergens doet.

Te vaak neemt hij daarvoor zijn toevlucht tot karikatuaire weergave van wat hij wil bestrijden. Te vaak introduceert hij met veel omhaal van woorden en met het nodige aplomb onderscheidingen en begrippen die door anderen zoveel helderder geformuleerd zijn. Teveel belemmert zijn sociologistische uitgangspunt hem om zelfs de aanloop van filosofische en wetenschapstheoretische argumentaties te begrijpen. Ik hoop dat een ander de taak op zich neemt om aan te tonen dat ook op het terrein van de algemene sociologische theorie zijn bijdragen te verwaarlozen zijn. Als uitgangspunt zou dan kunnen dienen 'Zur Theorie der gesellschaftlichen Entwicklung', dat het slot vormt van 'Was ist Soziologie'. Een verhaal vol trivialiteiten dat zich nergens boven het 'Panorama' niveau weet te verheffen. Vanwaar de aantrekkingskracht van de pretentieuze bouwsels van deze denker?

Vanwaar het idee dat hij de sociologie een paradigma verschaft 'dat een werkelijkheidsadequater, minder ideologische wetenschap van mens en samenleving mogelijk maakt'?(16).

Zijn kracht berust m.i. op zijn vermogen om nergens expliciet te worden, om ten alle tijde wijde slagen om de arm te houden. Zo zegt hij met betrekking tot de wetenschap nergens in concreto wat deze kennis kenmerkt (dat zij 'werkelijkheidsadequater' is, is 'begging the question'). Nergens wordt duidelijk wat het verschil is tussen structuren en wetten. Zijn ideeën zijn zo vaag, dat men er in concrete empirische studies m.i. niets mee kan beginnen. In een polemiek met Poll, enige jaren terug, merkte Goudsblom op dat men de leerlingen van Elias kon verwijten dat zij nog geen empirische studies hadden verricht in het voetspoor van de meester. Zulke studies zijn er nóg niet. Dat is volgens mij geen onwil of nalatigheid, maar een rechtstreeks gevolg van de vaagheid en dubbelzinnigheid, die op theoretisch niveau zo'n aantrekkingskracht uitoefent.

## Noten.

- (1) Ik dank Christien Brinkgreve en Bart van Heerikhuizen voor hun constructieve kritiek, temeer daar zij het met de strekking van het betoog oneens zijn.
- (2) M en M. 1970, pag. 361.
- (3) Deze artikelen worden in het vervolg als volgt afgekort:  
N.Elias, Sociology of knowledge; new perspectives, Sociology vl. 5. (afg. SOK).  
N.Elias, The sciences: towards a theory (afg. TT).  
N.Elias, Theory of sciences and history of science (afg. TS).  
Goudsblom, Balans van de sociologie, (afg. Balans), Aula 518, 1974.
- (4) Dat er met zo'n 'traditionele' benadering ook problemen kunnen zijn komt bij Elias niet op. Zie echter o.a. Russell, 'Philo-

sophical Essays'.

- (5) Hij zegt zelfs: 'At this stage the balance between the two, in man's explorations of nature, visibly turns in favour of the latter' (de object oriëntatie). Het is trouwens uiterst twijfelachtig of de wetenschappelijke revolutie van de 16e eeuw zich kenmerkt door een grotere distantie, zoals Elias gelooft. Het verschil lag eerder in het aanvaarden van een alternatieve metaphysica. De Aristotelische wordt vervangen door een Platonistische metaphysica, welke even implausibel is als de eerste en welke met een even groot gebrek aan distantie kritiekloos wordt aanvaard. Vgl. Koyré, *Metaphysics and measurement*.
- (6) Vgl. bijv. Crick, 'Of Molecules and Men', Jacob, 'The logic of living systems' en Olby, 'The path to the double helix', pag. 121.
- (7) Crick, 'Of molecules and men', pag. 14 e.v..
- (8) Über den Zivilisation, pag. 144. Vgl. ook de bijbehorende noot 81.
- (9) Vgl. Andreski, *Military organisation and society*, hfst.3.
- (10) M. en M. 1970. pag. 361.
- (11) Ze komen overigens wel voor en wat belangrijker is opvallend vaak in negatieve zin. Het minst nog het begrip dichotomiserend: drie maal en in alle gevallen in negatieve betekenis. De term statisch komt tien maal voor, waarvan zeven maal in ongunstige betekenis. Abstract scoort het hoogst. Goudsblom gebruikt de term zeventien maal en daarvan op tien plaatsen in negatieve betekenis. Verder zijn er dan natuurlijk nog de plaatsen waar tegen de kenmerken, die de door mij gehanteerde trits vertegenwoordigen, geargumenteed wordt, zonder het begrip zelf te gebruiken. Dat geldt voor dichotomiserend op pag. 177. Dat geldt voor abstract op pag. 95, 107 - 108, 126, 189.
- (12) Voor de natuurwetenschap geldt overigens hetzelfde. Een voorbeeld: Einstein en de tijd (De Gids, 9/10, 1974). Einstein heeft stellig niet 'moeten ontdekken dat de tijd geen objectieve stroom was, zoals Newton geloofde'. Voor beiden was (en dat geldt nog steeds) de tijd een objectieve eigenschap, die bestaat of wij hem nu meten of niet. Tijdbepalen en tijdelijkheid zijn nog immer onafhankelijk. Ik geloof dat Elias hier in een van zijn eigen trucs is getrapt: Van een zelfstandig naamwoord een werkwoord maken en dan zeggen dat alleen het proces, dat het werkwoord weergeeft, echt is (time --- timing).
- (13) Zoals in het geval van Kuhn, vlg. TS, noot 8.
- (14) M. en M. 1970, pag. 354.
- (15) Vgl. ook: Elias, 'Was ist Soziologie', pag. 43.
- (16) Benthem van den Bergh in 'Sociologie en geschiedenis' pag.215.